

Šikana v mateřské škole: diferenciální diagnostika – jak rozlišit šikanování od škádlení?

PhDr. Michal Kolář, Praha

- ❓ Jak se projevuje šikana mezi dětmi předškolního věku?
- ❓ Kde leží hranice mezi škádlením a šikanováním?
- ❓ Jaké prvky šikany se mohou objevovat u dětí v mateřské škole?
- ❓ S jakými typickými problémy se při odhalování šikany můžeme setkat?

Anotace

Školní šikanování představuje velmi starý fenomén, jistě starý jako škola sama. V současnosti víme, že výskyt šikany na českých školách má epidemický rozměr. Nejlépe je situace zmapována na základních školách. Jak ale vypadá situace

v našich mateřských školách? Existuje šikana i mezi tak malými dětmi?

Michal Kolář (1951) je etoped a psychoterapeut. Vytvořil původní teorii, diagnostiku a léčbu školního šikanování. Je autorem knih *Skrytý svět šikanování ve školách* a *Bolest šikanování*. Vede kurzy prevence šikanování, poskytuje konzultace a supervizi.

Obsah

1.	Úvod	4
1.1	Obyčejná šikana v mateřské škole – kazuistika	5
1.2	Úvodní lekce první pomoci při šikaně	6
2.	Obecné rozdíly mezi škádlením a šikanováním	6
3.	Počáteční překážky při identifikaci šikany	9
4.	Závěr	14
5.	Literatura	15
6.	Příloha: Stadia šikanování	17

1. Úvod

Školní šikanování představuje velmi starý fenomén, jistě starý jako škola sama. Je proto pozoruhodné, jak dlouho unikal pozornosti pedagogů i dalších odborníků, a to nejen u nás, ale v celém světě. Tato slepota má své příčiny především ve skrytosti a nepřístupnosti šikany. Všichni přímí a nepřímí účastníci z různých důvodů a pohnutek brání odhalení šikanování.

výzkum šikany na ZŠ

V současnosti víme, že výskyt šikany na českých školách má epidemický rozměr. Nejlépe je situace zmapována na základních školách. Tři velké výzkumy v posledních deseti letech zde odhadují výskyt šikany až 40%. V roce 2001 proběhl celonárodní výzkum a došel k závěru, že v ČR je šikanováno přibližně 41 % žáků (Havlínová, Kolář, 2001). Výsledek koresponduje s mezinárodním výzkumem (1999), který uvádí 36,8 % obětí, a rozsáhlým výzkumem v rámci projektu MÍŠ (2005), kde bylo zjištěno 39,6 % obětí.

Samozřejmě jsou v tom zahrnuta především počáteční stadia. Nic to však nemění na tom, že šikana je závažný celospolečenský problém, který je nutné neodkladně řešit.

situace v MŠ

Jak vypadá situace v našich mateřských školách? Existuje šikana i mezi tak malými dětmi? Výzkumy v tomto prostředí neexistují, avšak empirické zkušenosti potvrzují, že v mateřských školách se vyskytují **nejen prvky šikany, ale i počáteční stadia** tohoto destruktivního fenoménu. Popírání této skutečnosti je nebezpečnou chybou. Z poradenské praxe vím, že skrytá neléčená šikana v mateřské škole působí velké škody a trápení, která zasáhnou děti, rodiče i pedagogy.

1.1 Obyčejná šikana v mateřské škole – kazuistika

Anička přestala chtít chodit do školky a stěžovala si, že jí tam tři holčičky ubližují. Rodiče tomu nejprve nepřikládali velkou váhu, ale pro jistotu se dcery pravidelně vyptávali, co se děje. Postupně nabyli jistotu, že se jedná o vážnou věc.

kazuistika

Maruška, fyzicky zdatná, dominantní a sociálně inteligentní holčička spolu se dvěma kamarádkami trápily Aničku téměř každý den. Když paní učitelka někam odešla nebo se nekoukala, štípaly ji, kopaly, kroutily jí ruce. Děly to chytře, aby je nikdo neviděl. Když se jednou Anička bránila, paní učitelka to uviděla. Rozzlobila se na ni a řekla jí, že s takovým chováním nebude mít žádné kamarády.

Agresorky jí znepríjemňovaly život i jinak. Při jídle jí plivaly do polévky. Nadávaly jí, že je hnusná a ošklivá Katka (podle televizního velmi sledovaného seriálu *Ošklivka Katka*). Říkaly ostatním, ať si vedle ní nedávají bačkorky... Hlavně Maruška ji strašila, že jí umře maminka, tvrdila, že její tatínek je zloděj a zavřou ho do vězení. Vykládala báchorky typu: „Dám jedovaté lektvary do polívky paní učitelce a ona umře.“ „ Já můžu vraždit, můžu i zapálit dům i s lidmi.“ „ Můj táta má boxerky (boxerské rukavice) a přijde tě zbit...“ Později se ukázalo, že se tento trojlístek choval ošklivě nejméně ke dvěma dalším holčičkám.

Rodiče Aničky nakonec šli za paní učitelkou a všechno jí řekli. Ona tomu však nevěřila a tvrdila, že si to děti dělají navzájem. Dalším krokem byla návštěva rodičů agresorek. Dopadlo to špatně. Všichni zareagovali silně obranně. Matka Jolanky se oháněla dceřinou dobrou výchovou a ukončila rozhovor výkřikem: „Nebudu se s vámi bavit!“ Maminka druhé holčičky odrazila rodiče oběti rovněž tvrdě: „Nebudu s vámi mluvit, jednat budu pouze právní cestou.“ Třetí rodiče zpočátku komunikovali, druhý den ale odmítli spolupracovat. Ptali se prý dcery a ona to popřela.

Postupně se do sporu zapojili další rodiče a rozhostila se podezřívavá a napjatá atmosféra. Teprve poté začala situaci řešit ředitelka. Bohužel neúspěšně. Jakmile se udělá vážnější chyba, těžko se napравuje.

1.2 Úvodní lekce první pomoci při šikaně

pomoc při šikaně

Předpokladem řešení šikany je **její odhalení**. A to není jednoduché. Proto se budu v úvodní lekci první pomoci při šikaně ve školce zabývat otázkou, jak rozlišit v praxi škádlení od šikanování.

Při varovném volání rodičů o pomoc, ale i v dětských hrách a vůbec při volném programu dětí často nedokážeme odhadnout **hranice mezi škádlením a zprvu nenápadnými prvky šikanování**. Nejdříve načrtnu obecné rozdíly těchto fenoménů a ukážu hraniční kameny, které nám mohou pomoci v hledání pomyslné čáry mezi dobrem (škádlením) a zlem (šikanováním).

Dále upozorním na **problémy v diagnostice** násilí mezi vrstevníky. Nakonec ilustruji na praktických příkladech prvky šikanování v podmínkách mateřské školy a načrtnu zvláštnosti šikany u předškoláků.

2. Obecný rozdíly mezi škádlením a šikanováním

Jaký je rozdíl mezi šikanováním a škádlením? Oba tyto fenomény jsou mimořádně komplikované a odpověď není vůbec lehká. Pro orientaci v problému odpovím alespoň zjednodušeně:

Při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, že ho to zraňuje, pak iniciátor škádlení pocítuje lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. A má z toho radost. Nejenom, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. Většinou násilí stupňuje.

Když někdo někoho škádlí a on mu jasně řekne, aby toho nechal, vtipálek to musí respektovat. Jinak se jedná o **porušování práva druhého člověka**, a to má už k šikanování dost blízko. Naše práva končí tam, kde začínají práva druhého.

**porušování
lidských práv**

Škádlení může být také nepříjemné a může i zabolet, ale není jednostranné. Ten, komu se to nelíbí, nemá pocit bezmoci. Může se účinně bránit. Podstatné je, že se aktéři mohou vyměnit, a když je to pro ně neúnosné, mohou ze škádlení i vystoupit. Třeba pomocí formulace „nelíbí se mi to a už to nedělej“.

**bolest
při škádlení**

Dítě bývá po škádlení uvolněné, radostné a celkově v pohodě. Někdy je i naštvané a vzrušené, **necítí však ponížení a stud, není zraněné**. Bolesti hlavy a břicha, strach ze školy a pomýšlení na sebevraždu nemají se škádlením už nic společného.

Při hledání pravdy, zda se jedná o šikanování či škádlení, je užitečné posoudit podezřelé chování podle záměru, motivu, postoje, citlivosti, zranitelnosti, hranic, práv a svobody, důstojnosti, emočního stavu a dopadu (viz tabulku).

TIP

Tabulka: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením

	ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
Definice	Škádlení patří k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Je chápáno jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady. Není v něm vítěz ani poražený.	Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá něco, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.
Záměr	Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Ublížit, zranit a ponížit.
Motiv	Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	Základní tandem – moc a krutost. Další motivy překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost à la Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého...
Postoj	Respekt k druhému a sebeúcta.	Devalvace, znevážení druhého.
Citlivost	Vcítění se do druhých.	Bezohlednost, tvrdost a nelítostnost.
Zranitelnost	Dítě není zvýšeně zranitelné ani přecitlivělé.	Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
Hranice	Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, ale útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.

	ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
Právo a svoboda	Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opřevovat, případně je může zastavit a vystoupit z něj.	Bezpráví. Pokud se dítě brání, nebo dokonce „legraci“ oplátí, je tvrdě ztrestáno.
Důstojnost	Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
Emoční stav	Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání, i nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Bezmoc, strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
Dopad	Podpora sebehodnoty, dobrá nálada.	Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

3. Počáteční překážky při identifikaci šikany

Obecný náčrt rozdílů nám však pro praxi nestačí. Abychom dokázali detekovat a identifikovat šikanování, potřebujeme alespoň částečně proniknout do **diagnostiky tohoto fenoménu**. Pro odborníka v první linii – pedagoga ve školce, poradenského psychologa či speciálního pedagoga – to znamená tři věci:

diagnostika šikany v praxi

- Vyznat se sám v sobě a pracovat se svou osobností jako s diagnostickým nástrojem.
- Znat speciální teorii.
- Absolvovat zácvik a supervizi pro základní diagnostickou metodu.

**čtyři
počáteční
problémy**

Upozorníme zde na **čtyři problémy**, které knokautují hledače pravdy hned na začátku. Vyskytují se velmi často a souvisí s nerefluktováním vlastních obranných mechanismů, neznalostí trojrozměrného modelu šikanování a zakrývajícího systému šikany (Kolář, 2005).

1. Šikana vyvolává strach a spouští masivní obrany.

Pedagog musí být připraven na to, že informace o možné šikaně v jeho třídě nebo v jeho vlastní škole vyvolávají strach a spouští masivní obranu – bagatelizaci, popírání, případně se projevuje jako očerňování dítěte nebo svalování viny na rodiče.

Nesmí odbýt volání rodičů o pomoc závěrem z jedné vody na čisto, není to šikanování, ale pouze škádlení (viz kazuistiku v kap. 1.1).

2. Šikana je skrytá a nepřístupná.

Při hledání pravdy si člověk musí být vědom skrytosti a nepřístupnosti šikanování. Je mu známo, že odhalení pokročilé šikany brání z různých důvodů a pohnutek všichni přímí a nepřímí účastníci šikany. Včetně obětí, které mohou tvrdit, že je to jenom legrace, případně stranit agresorům a vypovídat ve svůj neprospěch.

3. Hranice mezi šikanováním a škádlením není ostrá.

Třetím problémem je fakt, že hranice mezi šikanováním a škádlením není ostrá. Pro rozlišení dobra a zla je potřeba pracovat s vnitřními stadii a formami šikanování. Obzvláště těžké je rozlišit škádlení a počáteční stadium šikanování, tzv. ostrakismus. Komplikované je rovněž rozlišení škádlení a psychické formy šikany.

4. Mezi „čistým“ šikanováním a „čistým“ škádlením existuje širší spektrum dalšího chování.

Čtvrtý problém souvisí s předcházejícím a překračuje ho. Mezi „čistým“ šikanováním a „čistým“ škádlením existuje spektrum dalšího chování. Není tam vzducho-

prázdnou. To znamená, že prvotní diagnostika musí být jemnější. V praxi se mi osvědčila následující škála chování:

laskavé škádlení – divoké škádlení – neobratné nepřijemné škádlení – agresivní bolestivé škádlení – prvky šikanování – první stadium šikanování, tzv. ostrakismus – vyšší stadia šikanování

S uvedenou skutečností je nutno počítat a nenechat se zmást čtyřmi typy škádlení a chováním, které je předstupněm šikanování. Nakonec v krátkosti osvětlím, co se skrývá za termíny **prvky šikanování** a **počáteční stadia šikanování**.

Prvky šikany

V mateřské škole se nejčastěji vyskytují tzv. prvky šikanování. Tímto pojmem označuji chování, které hraničí se šikanováním a je jeho **předstupněm**. Prvky šikanování připomínají šikanu zejména **porušováním práv druhého a svými dopady**, které jsou pro oběť nepřijemné a často bolestivé. V tomto typu chování se obvykle vyskytuje i záměr ublížit a nepoměr sil, případně je oběť slabší nebo se neumí bránit.

prvky šikany

Někdy můžeme vyzorovat, že agresor má radost z převahy a trápení druhého. U prvků šikanování však chybí dlouhodobost a systematickosti. Faktem je, že se prvky šikany mohou velmi rychle v šikanu proměnit.

Vedle toho hrozí nebezpečí, že dosažení nějaké hračky či výhody násilím – odborně se tomu říká **instrumentální agrese** – nastartuje emoční agresi, pro niž je příznačné prožívání radosti z převahy a trápení druhého. Jakmile se člověk naučí prožívat utrpení bližního libě, už to nikdy nezapomene, podobně jako jízdu na kole nebo plavání.

Netřeba zdůrazňovat, že takové zkušenosti získané v raném dětství mohou mít pro další vývoj dítěte neblahý vliv.

Pro ilustraci, jak prvky šikanování mohou vypadat, uvedu některé příklady z praxe.

PŘÍKLAD Z PRAXE**Prvky šikany v mateřské škole**

- „Nedělej mi to, já si takhle hrát nechci.“ – Když učitelka zaslechne podobné věty, měla by zpozornět. Pokud dítě pokračuje ve „škádlení“, přestože se to druhému nelíbí, je to minimálně signál, že nerespektuje jeho přání. Mnohdy nejen takové chování opakuje, ale ještě „přitvrdí“. Možná se mu dokonce začíná pocit převahy líbit...
- „Mimino, mimino,“ pokřikují děti na Pavlíčku. Je z toho tak nešťastná, že v noci křičí to ponižující oslovení ze spaní.
- Předškoláci Marek a Pavel si při odpoledním odpočinku vezmou mezi sebe Ondru. „Podívej se na mě,“ ozve z Ondrovy levé strany. Otočí hlavu a vzápětí slyší zprava: „Na mě se podívej.“ Jakmile se obrátí, volá na něj Marek, hned zas Pavel, zleva, zprava, zleva, zprava, pořád dokola. Ondřej neví, co má dělat, druzí dva se výborně baví.
- Jen si Vláda vybere hračku, už je u něj Petr a bere mu ji. Učitelce se to zdá jako banální, opakující se tahanice a posílá oba kluky do kouta. Nevšimne si, že vše probíhá podle jednotného scénáře a ten, od něhož se chce, aby ustupoval, je vždycky Vláda.
- Jakmile měly děti chvíli volné hry, hrálo se na strážníky. Čtyři pět „strážců zákona“ chytilo „zloděje“, bilo ho, naráželo na zeď, kopalo. Učitelka zprvu zasahovala proti hře jako takové, až později jí došlo, že oběť se nemění...

Počáteční stadia šikanování

V úvodu jsem konstatoval, že empirické poznatky z poradenské praxe potvrzují ve školce výskyt nejenom prvků šikany, ale i počátečních stadií šikanování. Znamená to, že se zde vyskytuje skutečná šikana, která má svůj kolorit.

**počáteční
stadia
šikanování**

Kořeny tohoto problému a mechanismus jsou však stejné jako u dětí na základní škole. Rozdíly můžeme vidět pouze na vnější úrovni. Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace. Šikany ve školce jsou více náladové, méně propracované. Děti jsou ještě hodně vázány na paní učitelku. Přesto i tady pracuje skupinová dynamika podle svých zákonitostí a závažnost nemoci se odráží ve vývojových stupních destrukce.

Dosud jsem se setkal se šikanami předškoláků, které bych odhadoval podle své klasifikace stadií školní šikany na 1., 2. a maximálně na 3. stupeň (více viz přílohu – Stadia šikanování). Ve třetím stadiu se již vytvoří jádro agresorů, kteří spolupracují a opakovaně ubližují vybraným obětem. Normy ubližování však nejsou přijaty většinou dětí.

Faktem je, že v první třídě, kde jsou děti věkově předškolákům velmi blízko, mám zmapovány již mimořádně vážné šikany s tragickými následky. Uvedu jeden příklad z poslední doby.

PŘÍKLAD Z PRAXE**Kazuistika: Sexuální šikana v 1. třídě**

Prvňáček s mimořádným nadáním se začal doma připočítávat a chvílemi koktat. Odmítal se svlékat a bál se koupat. Zhasínal v koupelně. Když ho matka myla, všimla si modřin v podbřišku. Zeptala se, co to je. Odpověděl: „Neptej se.“ Při rozhovoru nad fotografiemi spolužáků se prořekl, že mu jeden z nich ubližuje. Na to se

zeptal, co je to šikana. Matka mu to řekla a on jí začal vysvětlovat, že šikana je to, co mu dělají kluci. Zde je úryvek jeho vyprávění:

„Karel, Jirka a Petr mi cucají pindíka, kopají mi do něj a plivají mi na něho. Lukáš se vysmrká do kapesníku a namatlá mi do něj. Říša mě drží, má velkou sílu a svléká mě. Ti stejní kluci mi nedovolují vykonat potřebu, a když to nevydržím, musím čůrat na zem. Rozevírají mi půlky a dívají se mi do prdelky. Dále chtějí peníze, berou mi svačinu a hrabou se mi v tašce a berou mi věci. Musím to vydržet, protože jsem nejmenší.“

Když matka informovala ředitele, prohlásil, že je to podle literatury normální chování, které nemá smysl zveličovat. Škola situaci zvládne sama a obracet se na někoho zvenku nemá smysl. Matka s ním nesouhlasila a na to jí ředitel řekl, že je tím sama vinna, protože její syn je sociálně nepřipravený, nekolektivní a nesamostatný. Podle jeho názoru k tomu přišel u nich doma na Internetu.

4. Závěr

Proklamativní boj se šikanou často končí hned na počátku. Vytrvale se setkávám s tragickými následky nepřipravenosti odborníků prvního kontaktu, kteří hrají hru „Nevídím zlo“. Problém rodičů – trápí nás šikana, co máme dělat – je bezprostředně devalvován manévrem: „Není to šikana, ale pouze škádlení.“ Podezření nebo tvrzení, že je dítě šikanováno, se však nesmí nikdy podcenit a je potřeba účinně a bezpečně situaci prošetřit.

Podezřelé vnější epizody – „legrace“ – nelze posoudit bez odborného a hlubšího šetření skrytých projevů a mechanismů. Můžeme je chápat pouze jako varovné signály. K tomu, abychom věděli, na čem jsme, nám zpravidla po-

stačí vnější a lokální strategie pro zmapování situace. Nicméně zvládnutí této metody vyžaduje důkladnou přípravu. Je potřeba, aby odborníci prvního kontaktu absolvovali jednodenní výcvikový seminář – Úvod do první pomoci při šikanování. Nebo lépe dvoudenní Základní výcvikový kurz – první pomoc při šikanování.

5. Literatura

- Havlíková, M., Kolář, M.: *Sociální klima v prostředí základních škol v ČR*, MŠMT ČR, Praha 2001.
- Kolář, M.: *Bolest šikanování*, Portál, Praha 2001, 2005.
- Kolář, M.: Český školský program proti šikanování. Perspektivy. *Sociální prevence*, č. 1., Národné osvetové centrum, Bratislava 2007.
- Kolář, M.: Devět kroků při řešení počáteční šikany aneb Pedagogická chirurgie. *Prevence*, 2010 7 (2), s. 3–7.
- Kolář, M.: Jak na šikanu? *Psychologie dnes*, 2006, 2 (12), s. 16–18.
- Kolář, M.: Potlačené pocity viny hrají šikaně do karet. *Psychologie dnes*, 2003, 2 (9), s. 14–15.
- Kolář, M.: *Školní násilí a šikanování*, Ostravská univerzita, CIT, Ostrava 2005.
- Kolář M. (ed.): *Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference konané v Olomouci na Pedagogické fakultě UP 30. 3. 2004*, Společenství proti šikaně, Praha 2004.
- Kolář, M.: *Výzkum výskytu šikanování na ŽŠ v rámci projektu Minimalizace šikany*, 2005 (nepublikováno).
- Kolář, M.: Zlo či dobro, šikanovanie alebo doberanie? *Sociální prevencia*, č. 1., Národné osvetové centrum, Bratislava 2009.

Kramulová, D.: Šikana už i ve školce?! (rozhovor s Dr. Michalem Kolářem), *Informatorium 3–8*, 2007, č. 2.

Rážová, J., Csémy, L., Provazníková, H., Sovinová, H.: *Mladí lidé a zdraví. Sborník XXVII. Ostravské dny dětí a dorostu*. Rožnov p. Radhoštěm, 12.–14. 5. 1999. SZÚ, Praha 1999, s. 99–114.

6. Příloha: Stadia šikanování

(podle Michala Koláře, 2005 aj.)

Motto:

Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj.

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoli skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor je prima dělat si „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi „otloukánka“. Třetí stadium je už klíčové, kdy se vydělí jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celá skupina se stává krutou. V pátém stadiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem.

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například

z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „víru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoli již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kdo jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou většinou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů skupiny přemožené „virem“ dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.